

ESMINĖS OPERATYVINĖS VEIKLOS IR IKITEISMINIO TYRIMO REGLAMENTAVIMO POĖSTATYMINIAIS TEISĖS AKTAIS PROBLEMOS

Petras Tarasevičius

Mykolo Romerio universiteto Viešojo administravimo fakulteto Operatyvinės veiklos katedra
Valakupių g. 5, LT-10101 Vilnius
Telefonas 274 06 15
Elektroninis paštas ovk@mruni.lt

Pateikta 2005 m. rugsėjo 6 d.

Parengta spausdinti 2005 m. spalio 30 d.

Pagrindinės sąvokos: operatyvinė veikla, ikiteisminis tyrimas, operatyvinis tyrimas.

S a n t r a u k a

Straipsnyje nagrinėjamos esminės operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo problemos.

Pabrėžiama tai, kad įstatymų lygiu LR operatyvinės veiklos įstatymo ir LR baudžiamojo proceso kodekso kolizijos problemos formaliai juridškai yra išspręstos. Tačiau operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo klausimus sprendžiant poįstatyminių teisės aktų nuostatomis konkretizavosi nūdienos Lietuvos teisėkūros ir teisės normų taikymo praktikos vertinimo šiuolaikinės teisės sampratos bei teisinio įstatymo požiūriu problema.

Žvelgiant į susiformavusią ikiteisminio tyrimo atlikimo vadovaujantis naujuoju LR baudžiamojo proceso kodeksu praktiką matyti, kad 2003 m. birželio 26 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-90 bei juo patvirtintos rekomendacijos iškeliama aukščiau už įstatymą. Šio poįstatyminio teisės akto nuostatos ne tik padarė netaikomą LR operatyvinės veiklos įstatymą priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, bet pakeitė ir kai kurias LR baudžiamojo proceso kodekso normas. Tai pabrėžiama bei pagrindžiama analizuojant konkrečius LR operatyvinės veiklos įstatymo, LR baudžiamojo proceso kodekso straipsnius bei minėtas rekomendacijas.

Straipsnyje parodomas dabartiniu metu egzistuojančių kai kurių ikiteisminio tyrimo ir operatyvinės veiklos santykio klausimų teisinio reglamentavimo poveikis nusikalstamų veikų tyrimui. Taip pat paliečiamos ir nusikalstamų veikų tyrimo praktikoje atliekamų analogiškų veiksmų įvardijimo skirtingomis teisinėmis kategorijomis problemos. Autorius kelia hipotezę ir dėl galimų problemų žmogaus teisių užtikrinimo srityje, kurios kiltų dėl tokio neapibrėžtumo.

I ž a n g a

Praėjo dveji metai nuo naujojo LR baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo ir jau yra susiformavusi tam tikra šio kodekso taikymo praktika. Per šį laikotarpį daugelis ginčų, probleminių klausimų, kilusių dėl kai kurių šio kodekso straipsnių taikymo, buvo išspręsti. Taigi galima manyti, kad kuo ilgiau galioja šis LR baudžiamojo proceso kodeksas, tuo mažiau lieka problemų bei diskutuotinų klausimų, t. y. kad besiformuojanti ikiteisminio tyrimo atlikimo praktika pašalina visus neaiškumus. Diskutuotina, ar besiformuojanti praktika tikrai gali išspręsti visas egzistuojančias problemas. Netiesinga būtų teigti, kad visos problemos, kurios atsirado pradėjus galioti naujam LR baudžiamojo

proceso kodeksui, taip ir liko neišspręstos. Daugelis klausimų dėl kai kurių baudžiamojo proceso kodekso normų įgyvendinimo, kurie tuo metu atrodė gana sudėtingi, jau yra išspręsti ir nekelia praktinio pritaikymo problemų.

Tačiau paaiškėjo ir tai, kad skirtinguose šalies regionuose susiformavo skirtinga atskirų LR baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintų nuostatų taikymo praktika.

Taip pat yra mokslininkų ir praktikų, kurie teigia, kad nemažai problemų, atsiradusių dėl skirtingos LR baudžiamojo proceso kodekse vartojamų sąvokų sampratos, kai kurių šio kodekso straipsnių praktinio taikymo, taip ir liko neišspręstos. Yra ir tokių nuomonių, kad susiformavusi, nors ir nedidelė ikiteisminio tyrimo atlikimo vadovaujantis naujuoju LR baudžiamojo proceso kodeksu praktika parodė problemas, kurios nebuvo žinomos tik pradėjus galioti šiam kodeksui. Tai puikiai matyti analizuojant šio kodekso kai kurių straipsnių pakeitimo bei papildymo įstatymus. Lietuvos Respublikos Seimas jau yra išleidęs 6 LR baudžiamojo proceso kodekso pakeitimo bei papildymo įstatymus, kuriais jau yra pakeisti bei papildyti 62 straipsniai. Manychiau, kad tai dar ne galutinis skaičius.

Kita vertus, visų problemų išspręsti, ko gero, neįmanoma, nes išsprendus vienas būtinai atsiras kitų. Kitas požiūris būtų toks, kad problemas reikia spręsti, o ne kelti. Tačiau nematymas arba slėpimas egzistuojančių teisinio reglamentavimo, taip pat teisės aktuose įtvirtintų nuostatų praktinio įgyvendinimo problemų tikrai nėra tinkamas būdas formuoti pažangią ikiteisminio tyrimo atlikimo praktiką.

Toliau straipsnyje analizuojamos LR įstatymų bei poįstatyminių teisės aktų nuostatos, susijusios su esminiais operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo klausimais, siekiama išsiaiškinti ir akcentuoti operatyvinės veiklos bei ikiteisminio tyrimo santykio problemas, susijusias su šių veiklos rūšių praktiniu įgyvendinimu.

1. Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo poįstatyminių teisės aktų nuostatomis problema

Kai kurios operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio problemos jau nagrinėtos mokslinėje literatūroje. Kai kuriuos operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio klausimus nagrinėjo K. Šimkus, D. Žilinskas, A. Barkauskas, R. Burda ir kiti, tačiau išsamaus ir sistemingo operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio klausimų nagrinėjimo mokslinėje literatūroje nėra.

Apžvelgus minėtų mokslininkų ir praktikų mintis, išsakytas straipsniuose, moksliniuose-praktiniuose seminaruose, matyti labai skirtingas požiūris į kai kuriuos ikiteisminio tyrimo ir operatyvinės veiklos santykio klausimus.

Skirtingas operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio supratimas kelia įvairių tiek teorinio, tiek praktinio pobūdžio problemų.

Mano nuomone, šių problemų sprendimui skiriama nepakankamai dėmesio teigiant, kad jos per daug išpūstos arba jų iš viso neegzistuoja. Tai, kad sprendžiant šias problemas nėra teigiamų poslinkių, verčia pateikti ne tik papildomų argumentų, patvirtinančių minėtą problemą, bet ir galimas neigiamas pasekmes.

Pastaruoju metu vis dažniau pasigirsta teisininkų, mokslininkų nuomonių, kad LR operatyvinės veiklos įstatymas iš viso nereikalingas. Teigiama, kad norint sėkmingai nusikaltimus išaiškinti, tirti, užkardyti, pakanka LR baudžiamojo proceso kodekso normų, reglamentuojančių nusikalstamų veikų tyrimą, bei kriminalistikos taktikos ir metodikos.

Tačiau baudžiamasis procesas nėra žvalgybinio pobūdžio veikla ir neapima ieškomosios veiklos, operatyvinio žvalgyimo ir operatyvinės prevencijos. Be šių operatyvinės veiklos galimybių, didžioji dalis tokių nusikalstamų veikų – kaip nusikalstamos veikos, susijusios su finansų sistema, ekonomika ir verslo tvarka, valstybės tarnyba ir viešaisiais interesais, nusikalstamos veikos, susijusios su disponavimu narkotinėmis bei psichotropinėmis medžiagomis, ir kt. iš viso nebūtų tiriamos, nes teisėsaugos institucijoms nebūtų žinoma apie jų padarymą arba tos žinios būtų gandų, šmeižtų ir paskalų lygio.

Teisėsaugos institucijų pareigūnams būtina nustatyti nusikalstamos veikos požymius, konkrečius asmenis, rengiančius, darančius ar padariusius nusikalstamas veikas, o ne gauti kokią nors abstrakčią informaciją apie tai.

Kita vertus, tai kad įstatymų leidėjo valia didžioji dalis teisėsaugos institucijų tapo ikiteisminio tyrimo įstaigomis, dar nereiškia, kad jos tapo tik baudžiamojo proceso subjektais. Didžiąją jų veiklos dalį sudaro ne baudžiamieji procesiniai veiksmai, o nusikaltimų atskleidimas ir jų užkardymas opera-

tyvinės veiklos metodais, informacijos rinkimas ir kaupimas, šios informacijos apsaugos režimo užtikrinimas bei jos naudojimas įgyvendinant teisės saugos institucijų uždavinius ir funkcijas.

Svarbu tai, kad neviešo pobūdžio operatyviniai veiksmai, kuriuos vykdo teisės saugos institucijų statutiniai valstybės tarnautojai taikydami įvairius operatyvinės veiklos metodus, naudojami ne tik atskleidžiant ir tiriant nusikaltimus. Operatyvinės veiklos subjektų atliekamais operatyviniais veiksmais pirmiausia siekiama apginti asmens, visuomenės ir valstybės interesus. Operatyvinės veiklos metodai negali būti tapatinami su LR baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintais procesiniais veiksmais ar procesinės prievartos priemonėmis, nes baudžiamąją procesinę reikšmę įgyja tik šiuos metodus taikant surinkti įrodymai [1, p. 56].

Šio straipsnio tema nėra operatyvinės veiklos būtinumo ir jos reikšmės klausimai, tad toliau bus nagrinėjama operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo poįstatyminio teisės akto nuostatomis problema.

Šios problemos nagrinėjimą tikslinga pradėti nuo to, kad LR operatyvinės veiklos įstatymo ir LR baudžiamojo proceso kodekso derinimo klausimas įstatymų lygiu buvo išspręstas dar prieš naujojo LR baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimą. 2002 m. spalio 29 d. LR Seimas priėmė Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2002 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymą.

Šio įstatymo 3 str. 3 dalyje nustatyta, kad „Kiti įstatymai ir teisės aktai, galioję iki naujojo Baudžiamojo kodekso, naujojo Baudžiamojo proceso kodekso ir Bausmių vykdymo kodekso įsigaliojimo, galioja tiek, kiek neprieštarauja naujesiems kodeksams“ [2].

Dar vienas svarbus aspektas nagrinėjant operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį yra įtvirtintas šio įstatymo 35 str., kur nustatyta, kad „Pagal Operatyvinės veiklos įstatymą surinkta informacija, kuri baudžiamojoje byloje gali turėti įrodomosios reikšmės, po naujojo Baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo gali būti procese naudojama, jei ta informacija užfiksuota dokumente, kuris atitinka naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 95 straipsnyje nurodyto dokumento požymius, ir to dokumento rūšis yra numatyta naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 96 straipsnyje“ [2].

Atsižvelgiant į minėto įstatymo nuostatas buvo parengtas Operatyvinės veiklos įstatymo pakeitimo ir papildymo projektas, ir 2003 balandžio 29 d. LR Seimas priėmė Operatyvinės veiklos įstatymo atskirų straipsnių pakeitimo bei papildymo įstatymą.

Šis įstatymas buvo priimtas norint pašalinti LR operatyvinės veiklos įstatymo prieštaravimus naujam LR baudžiamojo proceso kodeksui. Taigi priimant šiuos įstatymus formaliai, juridškai buvo išspręstas LR operatyvinės veiklos įstatymo ir LR baudžiamojo proceso kodekso santykio klausimas.

Tačiau, išsprendus minėto įstatymo ir kodekso kolizijos problemą, operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio, o kartu operatyvinės veiklos ir baudžiamojo proceso santykio problemos tikrai nebuvo išspręstos.

Tai rodo faktas, kad dar nepaėjęs ir dviem mėnesiams nuo naujojo LR baudžiamojo proceso kodekso įsigaliojimo, operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio problemas pradėta spręsti priimant atitinkamus poįstatyminius teisės aktus.

2003 m. birželio 26 d. Lietuvos Respublikos generalinis prokuroras savo įsakymu Nr. I–90 patvirtino rekomendacijas „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159, ir 160 straipsnių taikymo pradėjus ikiteisminį tyrimą“. Šiame įsakyme prokurorams ir operatyvinės veiklos subjektams, organizuojant bei vykdam operatyvinę veiklą ir ikiteisminį tyrimą, nurodyta vadovautis šiomis rekomendacijomis.

Nesigilinant į konkrečius rekomendacijose įtvirtintus operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio problemų sprendimo klausimus pirmiausia konkretizavosi nūdienos Lietuvos teisėkūros bei teisės normų taikymo praktikos vertinimo šiuolaikinės teisės sampratos bei teisinio įstatymo požiūriu problema. Tai yra generalinio prokuroro įsakymo bei juo patvirtintų rekomendacijų vertybinis prilyginimas įstatymui ir iškelimas aukščiau už įstatymą.

Susiklosčiusi ikiteisminio tyrimo atlikimo praktika rodo, jog atliekant ikiteisminį tyrimą vadovaujama ne LR operatyvinės veiklos įstatymu, o poįstatyminiu teisės aktu. Tai daroma ne dėl teisės teorijos žinių trūkumo, bet dėl griežto kontroliuojančių institucijų reikalavimo vykdyti poįstatyminio teisės akto nuostatas. Taip 2003 m. birželio 26 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu Nr. I–90 patvirtintų rekomendacijų nuostatos ne tik padarė netaikomą LR operatyvinės veiklos įstatymą priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, bet pakeitė ir kai kurias LR baudžiamojo proceso kodekso normas. Tai akivaizdžiai matyti paanalizavus minėtų rekomendacijų pirmąją dalį, kur nurodyta, kad „Priėmus sprendimą pradėti nusikalstamos veikos ikiteisminį tyrimą, tos nusikalstamos veikos tyrimo

veiksmai pagal Operatyvinės veiklos įstatymą neatliekami, išskyrus sankcionuotus iki ikiteisminio tyrimo pradžios operatyvinius veiksmus, kurie gali būti vykdomi iki sankcijos termino pabaigos“ [3].

Ši rekomendacijų nuostata apriboja minėto LR operatyvinės veiklos įstatymo 3 str. 2 ir 5 daly. Šio įstatymo 3 str. 5 dalyje nurodyta, kad „Operatyvinių veiksmų atlikimo pagrindas yra informacija apie operatyvinės veiklos objektus“, o šio įstatymo 3 str. 2 dalyje nurodyta, kad „Operatyvinės veiklos objektai yra rengiamos, daromos ar padarytos nusikalstamos veikos, jas rengiantys, darantys ar padarę asmenys ir t. t.“ [4].

Šiuo atveju reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad LR baudžiamojo proceso kodekse nuostatų, apribojančių tokį LR operatyvinės veiklos įstatymo taikymą, nėra.

Kitas svarbus aspektas yra tai, jog toks reglamentavimas apriboja ne tik LR operatyvinės veiklos įstatymo taikymą, bet pakeičia ir LR baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 9 dalies taikymą, kur aiškiai nustatyta, kad „Kiekvienas asmuo turi teisę, kad būtų gerbiamas jo ir jo šeimos privatus gyvenimas, taip pat teisė į būsto neliečiamybę, susirašinėjimo, telefoninių pokalbių, telegrafo pranešimų ir kitokio susižinojimo slaptumą. Šios asmens teisės baudžiamojo proceso metu gali būti apribotos šio Kodekso numatytais atvejais ir tvarka“ [5]. Šiuo klausimu LR baudžiamojo proceso kodekse nėra numatyta jokių išimčių, o minėtose rekomendacijose įtvirtinta galimybė šias teises baudžiamojo proceso metu, tam tikrą laiką, o tai yra iki sankcijos termino pabaigos, apriboti vadovaujantis LR operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintais pagrindais ir tvarka.

Praktiškai tai būtų galima pavaizduoti tokiu pavyzdžiu: atliekant operatyvinį tyrimą yra galimybė kontroliuoti ir fiksuoti telefoninius ir kitokius pokalbius, kitokį susižinojimą ar veiksmus, kai nė vienam pokalbio, kitokio susižinojimo ar veiksmų dalyviui apie tokią kontrolę nėra žinoma, ir tai vykdoma įstatymų nustatyta tvarka apribojant privataus gyvenimo neliečiamumą, taip pat galimybė atlikti slaptą gyvenamųjų, negyvenamųjų patalpų, transporto priemonių apžiūrą ir kt. Taigi, pradėjus ikiteisminį tyrimą, šie veiksmai turi būti atliekami tik LR baudžiamojo proceso kodekso nustatytais pagrindais ir tvarka, kaip reikalauja šio kodekso 44 str. įtvirtintos nuostatos. Tačiau vadovaujantis minėtomis rekomendacijomis šie veiksmai iki sankcijos termino pabaigos, atliekant ikiteisminį tyrimą, gali būti atliekami pagal Operatyvinės veiklos įstatymą. Nors praktiniu požiūriu tokia nuostata ir tikslinga, tačiau akivaizdu, kad ji prieštarauja kodeksui.

Apibendrinant šias problemas, kai poįstatyminis teisės aktas prieštarauja arba pakeičia įstatymą, reikia akcentuoti, kad tai sukelia ne tik teorinio pobūdžio, bet ir praktinio taikymo problemų.

Toks teisinis reglamentavimas bei teisės teorijai prieštaraujantis reikalavimas juo vadovautis nepagrįstai apriboja Specialiųjų tyrimų tarnybos pareigūnų, atliekančių ikiteisminį tyrimą, galimybes tirti LR baudžiamojo kodekso 225 str. 4 dalyje ir 227 str. 3 dalyje numatytas nusikalstamas veikas atlikti nusikalstamą veiką imituojančius veiksmus. Nėra procesinių priemonių, leidžiančių surinkti duomenis apie nusikalstamas veikas, numatytas šio kodekso 225 str. 4 dalyje ar 227 str. 3 dalyje.

Taip pat kai ikiteisminio tyrimo metu paliekama galimybė atlikti tokius pačius Operatyvinės veiklos įstatyme reglamentuotus veiksmus, procesines prievartos priemones tik LR baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka, iš esmės yra pašalinamos galimybės jas atlikti operatyviai. Tai kenkia nusikalstamų veikų tyrimui. Pavyzdžiui, atliekant ikiteisminį tyrimą būtina greitai surinkti ir užfiksuoti duomenis apie nusikalstamą veiką ir ją darančius asmenis. Dėl laiko stokos dažnai nėra galimybių LR baudžiamojo proceso kodekso 160 str. nustatyta tvarka kreiptis į ikiteisminio tyrimo teisėją paskirti slaptą sekimą, ir tai tampa rimta kliūtimi fiksuojant duomenis (netikėtai atsiradusi būtinybė sekti du objektus ir pan.).

2. LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159, 160 str. įtvirtintų procesinių prievartos priemonių tapatinimo su LR operatyvinės veiklos įstatyme reglamentuotais operatyviais veiksmis problema

Svarbi operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio problema yra baudžiamajame procese atsiradusių naujų sąvokų vartojimo, o kartu ir supratimo problema, atsiradusi dėl jų panašumo bei tapatinimo su operatyvinės veiklos teorijoje vartojamomis ir Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintomis sąvokomis. Tai pasakytina apie LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 ir 160 str. įtvirtintas procesines prievartos priemones.

Dauguma problemų, susijusių su minėtų procesinės prievartos priemonių supratimu, jų teisiniu reglamentavimu bei praktiniu taikymu, autoriaus jau yra nagrinėtos¹, todėl siekiant nesikartoti bus pa-

¹ Apie tai autorius plačiau rašė savo straipsnyje „Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis“ [7].

liestos tik jų atribojimo nuo LR operatyvinės veiklos įstatyme reglamentuotų operatyvinių veiksmų bei su tuo susijusios žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimo problemos.

LR baudžiamojo proceso kodekso įtvirtintų procesinių prievartos priemonių taikymo praktika rodo, kad tai yra veiksmai, atitinkantys Operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintus, pagal pavadinimą panašius operatyvinius veiksmus, todėl būtina pabrėžti atsiradusias problemas.

Manychiau, kad tapatinti LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 ir 160 str. įtvirtintas procesines prievartos priemones su pagal pavadinimą panašiais LR operatyvinės veiklos įstatyme reglamentuotais operatyviniiais veiksmais negalima. Keliama tam tikri šių veiksmų atlikimo reikalavimai bei jų atlikimo sąlygos rodo esminius jų skirtumus.

Šie skirtumai pirmiausia pasireiškia tuo, kad atliekant operatyvinius veiksmus yra gaunama operatyvinė informacija, o taikant LR baudžiamojo proceso kodekse reglamentuotas procesines prievartos priemones gaunami ikiteisminio tyrimo duomenys. Taip pat labai svarbu, kad operatyviniai veiksmai gali būti atliekami tik laikantis LR operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų konspiracijos, konfidencialumo ir kitų principų.

Teisinėje terminologijoje operatyvinė informacija labai skiriasi nuo ikiteisminio tyrimo duomenų. Visų pirma operatyvinės informacijos rinkimą, panaudojimą reglamentuoja LR operatyvinės veiklos įstatymas. Be to, 1999 m. lapkričio 25 d. LR valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas numato, kad „Duomenys apie operatyvinės veiklos subjektų operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių vykdomos operatyvinės veiklos organizavimą, eigą ir rezultatus, priemonių ir metodų naudojimą, jų finansavimą, materialinį bei techninį aprūpinimą, operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių operatyvinių veiksmų metu gauta informacija bei jos pagrindu parengta analitinė informacija yra priskiriama įslaptintos informacijos kategorijai“ [6].

Atliekant operatyvinius veiksmus gaunama įslaptinta operatyvinė informacija, kurios panaudojimas bei atskleidimas reglamentuotas Operatyvinės veiklos įstatymo 17 str., kuriame nurodyta, kad „Informaciją apie operatyvinės veiklos slaptųjų dalyvių tapatybę nustatančius duomenis, slaptųjų dalyvių bendradarbiavimą ar darbą operatyvinės veiklos subjektų sistemoje, taip pat kitokią įslaptintą informaciją galima atskleisti ir panaudoti baudžiamajame procese bei kitais įstatymų nustatytais atvejais tik Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymo nustatyta tvarka“ [4]. Tokie operatyvinės veiklos įstatyme nurodyti reikalavimai dėl operatyvinės informacijos panaudojimo yra būtini siekiant laikytis šio įstatymo 4 str. įtvirtintų konspiracijos, konfidencialumo bei viešų ir slaptų veiksmų derinimo principų.

Susipažinus su LR baudžiamojo proceso kodekso reikalavimais dėl ikiteisminio tyrimo duomenų panaudojimo, nesunku pastebėti esminius skirtumus. LR baudžiamojo proceso kodekso 181 str., reglamentuojančiame įtariamojo ir jo gynėjo, nukentėjusiojo ir jo atstovo teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, 2 dalyje yra nurodyta, kad „Prokuroras neturi teisės neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis ar daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus, jei ikiteisminis tyrimas baigtas ir yra rašomas kaltinamasis aktas [5]. Panašūs reikalavimai yra įtvirtinti ir LR baudžiamojo proceso kodekso 218 str., reglamentuojančiame ikiteisminio tyrimo pabaigą. Šio straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „Prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamojo kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, paskelbia įtariamajam, o jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams praneša, kad ikiteisminis tyrimas pabaigtas ir jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą“. Jeigu procese yra daug nukentėjusiųjų ar civilinių ieškovų, apie ikiteisminio tyrimo pabaigą jiems gali būti pranešama per spaudą. Taip pat ir šio straipsnio 2 dalyje yra nurodyta, kad „Šio straipsnio 1 dalyje numatyti proceso dalyviai turi teisę per prokuroro nustatytą terminą pateikti prašymą susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga. Jeigu yra toks jų prašymas, jie supažindinami su ikiteisminio tyrimo medžiaga. Gali būti supažindinama įteikiant ikiteisminio tyrimo medžiagos kopiją. Tais atvejais, kai kopija neįteikiama, prokuroras nustato terminą, per kurį proceso dalyviai turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ir pateikti prašymus dėl ikiteisminio tyrimo papildymo [5].

Kitas reikalavimas dėl ikiteisminio tyrimo duomenų naudojimo yra įtvirtintas LR baudžiamojo proceso kodekso 161 str. 1 dalyje. Čia nurodyta, kad „Asmeniui, kuriam buvo taikoma bent viena šiame skyriuje numatyta priemonė jam nežinant, baigus tokią priemonę taikyti turi būti pranešta apie ją. Pranešti būtina iškart, kai tai įmanoma padaryti nepakenkiant tyrimo sėkmei“ [5].

Šie LR baudžiamojo proceso kodekse įtvirtinti reikalavimai parodo, kad taip naudojant ikiteisminio tyrimo duomenis neįmanoma laikytis konspiracijos ir konfidencialumo principų.

Skirtingų principų laikymasis naudojant ikiteisminio tyrimo duomenis bei operatyvinę informaciją yra labai svarbus, tačiau ne vienintelis požymis atskiriant LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 ir 160 str. įtvirtintas procesines prievartos priemones nuo LR operatyvinės veiklos įstatyme regla-

mentuotų operatyvinių veiksmų. LR operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintais principais būtina vadovautis ne tik naudojant gautą operatyvinę informaciją, bet ir ją renkant, t. y. atliekant operatyvinius veiksmus, naudojant operatyvinės veiklos pajėgas ir kt.

Kitą problemą, susijusią su žmogaus teisių ir laisvių užtikrinimu, atsiradusią dėl LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 ir 160 str. įtvirtintų procesinės prievartos priemonių tapatinimo su LR operatyvinės veiklos įstatyme reglamentuotais operatyviniais veiksmais, pagrįsiau šiais pavyzdžiais: LR baudžiamojo proceso kodekso 159 str. reglamentuojama procesinė prievartos priemonė nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai. Šie veiksmai praktikoje yra analogiški LR operatyvinės veiklos įstatymo 12 str. reglamentuotam nusikalstamos veikos imitacijos modelio panaudojimui, tad kyla šiokių tokių žmogaus teisių užtikrinimo problemų. 2000 m. gegužės 8 d. Konstitucinis Teismas savo nutarime yra pažymėjęs, kad „Pagal Įstatymą modelį sudarančiais veiksmais informacija apie privatų žmogaus gyvenimą nerenkama. Todėl, nusikalstamą veiką imituojančio elgesio modeliui pagal Įstatymą nėra taikomi Konstitucijos 22 straipsnio 3 dalyje ir kituose straipsniuose numatyti reikalavimai, t. y. modelio realizavimui nereikalingas motyvuotas teismo sprendimas“ [8]. Svarbiausia, kad minėto nutarimo rezoliucinėje dalyje Konstitucinis Teismas pripažino, kad Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo nuostatos ta apimtimi, kuria nustatyta, kad nusikalstamos veikos imitacijos modelį sankcionuoja generalinis prokuroras arba jo įgaliotas generalinio prokuroro pavaduotojas, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai. Tačiau kalbant apie problemas, susijusias su žmogaus teisių apsauga bei užtikrinimu, svarbu tai, jog tame pačiame nutarime Konstitucinis Teismas pareiškė, kad „Atlikdami nusikaltimo požymių turinčius veiksmus operatyvinės veiklos slaptieji dalyviai negali naudoti fizinės ar psichinės prievartos prieš įtariamus nusikaltimų darymu asmenis, daryti jiems kitokio aktyvaus spaudimo, jų kurstyti, provokuoti padaryti nusikaltimą“ [8].

Kadangi LR baudžiamojo proceso kodekse reglamentuoti nusikalstamą veiką imituojantys veiksmai yra procesinė prievartos priemonė, kyla klausimas, kokia prievarta gali būti naudojama atliekant šiuos veiksmus vadovaujantis šio kodekso normomis?

Demokratinėje valstybėje piliečiams turi būti suteikta galimybė žinoti, kokios jų teisės ir kokiais pagrindais remiantis jos gali būti apribotos, taip pat žinoti, koks šių teisių apribojimo turinys, t. y. kokios galimos prievartos taikymo jų atžvilgiu rūšys ir kokios yra tos prievartos taikymo ribos?

Išvados

Įstatymų lygiu LR operatyvinės veiklos įstatymo ir LR baudžiamojo proceso kodekso kolizijos problemos formaliai juridškai yra išspręstos 2002 m. spalio 29 d. LR Seimui priėmus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2002 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymą.

Tačiau operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykio nustatymo klausimus sprendžiant poįstatyminių teisės aktų nuostatomis konkretizavosi nūdienos Lietuvos teisėkūros bei teisės normų taikymo praktikos vertinimo šiuolaikinės teisės sampratos bei teisinio įstatymo požiūriu problema.

2003 m. birželio 26 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymo Nr. I–90 bei juo patvirtintų rekomendacijų vertybinis prilyginimas įstatymui ir iškelimas aukščiau už įstatymą lėmė tai, jog šio poįstatyminio teisės akto nuostatos ne tik padarė netaikomą LR operatyvinės veiklos įstatymą priėmus sprendimą pradėti ikiteisminį tyrimą, bet pakeitė ir kai kurias LR baudžiamojo proceso kodekso normas.

Šiuo metu susiklosčiusi LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 ir 160 str. įtvirtintų procesinių prievartos priemonių taikymo praktika rodo, kad tai veiksmai, atitinkantys LR operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintus, pagal pavadinimą panašius operatyvinius veiksmus. LR įstatymuose įtvirtinti reikalavimai leidžia identifikuoti požymius, kurie rodo, kad negalima tapatinti operatyvinių veiksmų su LR baudžiamojo proceso kodekso 158, 159 bei 160 str. reglamentuotomis procesinėmis prievartos priemonėmis. Tai, viena vertus, lyg ir leidžia identifikuoti operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykį, tačiau kita vertus, rodo operatyvinės veiklos pajėgų panaudojimo atliekant ikiteisminį tyrimą praktines ir teisinio reguliavimo problemas.

LITERATŪRA

1. **Žilinskas D.** Policijos teisės prielaidos: operatyvinės veiklos teisinio reglamentavimo problema // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2003. T. 49(41).
2. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2002 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII–1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX–994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 112.
3. **Lietuvos Respublikos** generalinio prokuroro 2003 m. birželio 26 d. įsakymas Nr. I–90 „Dėl Operatyvinės veiklos įstatymo ir Baudžiamojo proceso kodekso 154, 158, 159 ir 160 straipsnių taikymo rekomendacijų patvirtinimo“.
4. **Lietuvos Respublikos** operatyvinės veiklos įstatymas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 65. Publikacija Nr. 2633.
5. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX–785 // Valstybės žinios. 2002. Nr. 37.
6. **Lietuvos Respublikos** valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 105.
7. **Tarasevičius P.** Operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis // Jurisprudencija: mokslo darbai. 2003. T. 49(41).
8. **Lietuvos Respublikos** Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymo 2 straipsnio 12 dalies, 7 straipsnio 2 dalies 3 punkto, 11 straipsnio 1 dalies ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 198–1 straipsnio 1 bei 2 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Valstybės žinios. 2000. Nr. 39.

The Essential Problems of the Bylaw Juridical Regulation of Operational Activities and Pre-Trial Investigation

Petras Tarasevičius
Mykolas Romeris University

Keywords: Operational activities, Pre-Trial Investigation, Operational Investigation.

SUMMARY

The problems of the relationship of operational activities and pre-trial investigation are analyzed in this article. The solution to the problems of contradictions of the Criminal Proceedings Code and the Law on Operational Activities has been provided by the parliament of Lithuania. On October 29, in 2002 the parliament of Lithuania passed the Law on the implementation of the new Criminal Code, Criminal Proceedings Code and Penitentiary Code. The rule of this Law indicated that other acts of Law must conform to the new Criminal Code, Criminal Proceedings Code and Penitentiary Code. However, solving the problems of the relationship of operational activities and pre-trial investigation by passing the bylaw of the Republic of Lithuania, it occurred that there is one more problem of the proper estimate Lithuanian system of justice and law enforcement through the attitude of the conception of the nowadays law.

The author of this article claimed that guidelines of the Attorney General's of the Republic of Lithuania the ones he approved on June 26, in 2003 are more important than the Law. These guidelines have restricted the implementation of the Law on Operational Activities after starting pre-trial investigation. Guidelines have also changed a few provisions of the Criminal Proceedings Code of the Republic of Lithuania. The author has confirmed this opinion through analyzing particular articles of the Law on Operational Activities and the Criminal Proceedings Code. The author has analyzed the guidelines of the Attorney General's of the Republic of Lithuania too.

The study also showed the impact on the existing juridical regulation of some issues of the relationship of operational activities and pre-trial investigation to the practical criminal investigation. The author has paid considerable attention to the problems of entitling analogical actions of criminal investigators as different juridical terms. The author has also speculated about the possible problems in the area of the warranty of human rights according to the existing indetermination.